

T. ESPÁK GABRIELLA

Egy kultúra, két kultúra, sok kultúra

A kanadai konföderáció és a Charlottetowni Egyezés

A kulturális pluralizmus ideájának optimálisan megfeleltethető berendezkedés a föderalizmus. Élhetünk pluralista társadalomban szövetségi államforma nélkül, és működnek szövetségek, melyeknek berendezkedése pusztán adminisztratív kényszer vagy történelmi véletlen, nem pedig a sokszínűség kezelésének elsődleges eszköze. Többszempertiségű társadalmakban a kulturális pluralizmus mégis akkor működtethető a legjobban, ha az ország föderális szerkezetű. Ezt a tézist bontja ki a multikulturalizmus és kisebbségi jogok teoretikusa, Will Kymlicka:

A föderalizmus az önkormányzati törekvések elismerésének olyan mechanizmusa, amely megosztja a hatalmat a központi kormányzat és a regionális alegységek (tartományok/államok/kantonok) között. Ahol egy területre koncentrálnak egy nemzeti kisebbség, a szövetségi alegységek határait úgy kell megajzolni, hogy a nemzeti kisebbség a vonatkozó alegységben többségbe kerülhessen. Ilyen körülmények között az államszövetség széleskörű önkormányzást biztosíthat a nemzeti kisebbségeknek, és bizonyos kérdésekben garantálhatja számukra az önálló döntést, hiszen ezekben a régiókban a többségi társadalom nem lesz szavazati többségben.¹

Tanulmányomban elsősorban nem a kormányzat és politika szerkezetével foglalkozom, hanem az államépítő struktúrákat fenntartó kulturális és nemzeti identitást leképező víziókkal.

Régen történt, hogy az 1867-es Brit Észak-Amerika Törvény (újabb nevén az 1867-es Alkotmány)² egységbe foglalt négy önkormányzó gyarmatot, s ezzel megszületett a mai, modern Kanada. A Brit Észak-Amerika Törvény volt „a Brit Birodalom első szövetségi alkotmánya, Kanada pedig az első olyan államszövetség, amely a parlamentáris berendezkedést felelős kormányzati rendszerrel ötvözi”.³ Kanada első alkotmánya

¹ Will KYMLICKA, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, Oxford University Press, 1995, 27–28. (Amennyiben külön nem jelzem a fordítót, akkor az idegen nyelvű idézeteket a saját fordításomban közlöm. – E. G.) – Lásd még Geoffrey de Q. WALKER, *Rediscovering the Advantages of Federalism = Papers on Parliament* 35, Canberra, Dept. of the Senate, 2000, 17–40.

² KANADA, *Constitution Act, 1867 = British North America Act, 1867*, 30–31 Vict., c.3 (UK).

³ Gérald-A. BEAUDOIN, *A Constitutional Solution: The Evolution of Canadian Federalism*, The Parliamentarian, 1996/77, 225.

többek között a konföderáció alábbi kardinális szerkezeti alapelemeit foglalta írásba: a kormányzás szövetségi (91. cikkely) és tartományi (92.) hatalmi szintekre oszlik, az oktatásügy külön cikkelyben a tartományokhoz kerül (93.), az átfedő jogköröket pedig további külön cikkelyek rendezik (94A. és 95.). Az indiánok és indián földek fölött gyakorolt törvényhozást (91[24].) kizárólagosan a szövetségi hatalmi szintre utalja. Összességében tekintve, az alkotmány egy szigorúan centralizált, aszimmetrikus szövetségi rendszert hozott létre azért, hogy összebékítsék – Durham lordját idézve – az „egy állam kebelén hadakozó két nemzetet”.⁴ Mindezek mellett a törvény szövege felülvizsgálati jogot rögzített és rendelt a Legfelsőbb Bíróság intézményéhez, amellyel az felsőbb alkotmányossági kontrollt gyakorolhat a szövetségi és tartományi törvényhozások felett. 1982-ben végül a Brit Észak-Amerika Törvényt patriálták, szövegéhez adták az emberi jogokat védő Jogok és Szabadságok Kanadai Chartáját, s így együtt képezik ma az 1982-es Alkotmányt.⁵ A történet viszont itt nem ért véget.

Egy évtizeden belül máris egy újabb alkotmányozó kezdeményezés – a Meech Lake-i Egyezés⁶ – került jogi és politikai viharba, mely végül megfeneklett. Egyidejűleg az ország államszövetsége és identitása is válságba került, mivel az Egyezés sikertelenül próbálta egy jogi kereten belül összebékíteni a nemzeti kisebbségek érdekeit az ország mint egység érdekeivel. Az 1980-as évek végére a multikulturalizmus ideológiájának egységesítő jellege elidegenítette az őslakó népeket és a franciaajkú Québecet, mert e liberális alapú ideológia egyenlőségből húzott falán nemzeti alapú argumentumokkal nem lehetett áttörni. Az alkotmányról folytatott szüntelen viták azt bizonyították, hogy az államközösség testét többfelé szakító sebek túl mélyek, ezért az alapvetően népszerűmenedzsmentként működő multikulturalizmus csak részben tudta kezelni őket.

Az 1860-as években azért ment végbe konföderációs egyesülés, mert a tartományok olyan kormányzati modellt kerestek, amelyet egyszersmind az egyetlen francia nyelvű provincia, Québec is kielégítőnek talál, mert megtarthatja benne a francia kultúra továbbviteléhez szükséges saját hatáskörű törvénykezését. Száz évvel később mégis „ellentmondásosnak bizonyultak a Québec különlegességének mibenlétét elismerni kívánó törekvések” – írja Ronald L. Watts, még amellet is, hogy 1867-ben valamilyen fokú politikai aszimmetria „a nyelvhasználat, oktatás és polgári jog területére vonatkozó szabályozásban”⁷ megvalósult. Különbséget kell tennünk a politikai és az alkotmányos aszimmetria között:⁸ az alkotmány prioritásként a tartományi egyenlőség elvét hangsúlyozza, vagyis a szimmetriát, ugyanakkor a politikai aszimmetria réges-régen, tagadhatatlanul jelen van.

⁴ Idézi Don MACIVER, *Canada: The Politics of Deep Diversity = The Politics of Multinational States*, ed. Don MACIVER, Basingstoke, Macmillan, 1999, 241.

⁵ KANADA, *Constitution Act, 1982 = Schedule B of the Canada Act, 1982 (UK) 1982*, c.11.

⁶ KANADA, [Meech Lake Accord, 1987] *Strengthening the Canadian Federation: The Constitution Amendment, 1987*, Ottawa, Govt. of Canada, 1987.

⁷ Ronald L. WATTS, *Comparing Federal Systems*, Montreal, McGill-Queen's University Press, 1999, 24.

⁸ *Uo.*, 65–67.

A szövetségi hatalom aszimmetriája gazdasági, politikai és kulturális tekintetben egyaránt az angol nyelvű tartományoknak kedvezett – Québec véleménye szerint. Azzal fejezte ki sérelmeit és történelmi jogainak követelését, hogy nem járult hozzá az alkotmány patriálásához, mert az évtizedekig húzódó, államszerkezetet újraegyensúlyozni hivatott tárgyalássorozat nem vezetett eredményre. Az 1982-es alkotmány jogilag így is kötelezte a beleegyezését megtagadó tartományt, mégis úgy döntöttek a politikusok, hogy a béke kedvéért érdemes megint tárgyalóasztalhoz ülni. Az államszövetséget újraszülőző találkozó sora 1986-ban indult; eredményeképpen létrejött a Meech Lake-i Egyezés (hivatalos nevén az 1987. évi Alkotmánykiegészítés), amely aztán 1990. június 22-vel bezárólag mégsem nyerte el mindegyik tartomány törvényhozásának jóváhagyását. El is szállt vele a szövetségi és tartományi érdekek közötti békekötés esélye.

A szövetségi államberendezkedés velejárója, hogy meg kell egyezni a hatalommegosztás fokáról, ez „a kanadai konföderáció nagy dilemmája, belső buktatója”⁹ Ezen ikonikus „nagy dilemma” ellenére a Meech Lake-i Egyezés és rögtön utána a Kanada megmentésére hivatott Charlottetowni Egyezés¹⁰ bebizonyította, hogy kompromisszumos megállapodásra jutni a központi és a tartományi kormányzás közti hatalommegosztás fokáról egyáltalán nem lehetetlen, még ha a végeredményt alaptörvénybe iktatni az is.

Egészen 1999-ig a kanadai államszövetség csak Québecet kezelte nemzeti egységként, több-kevesebb sikerrel, az őslakos belső nemzeteket pedig soha nem illette meg eredendő önkormányzási jogukból fakadó alkotmányosan elismert kormányzati szerep. Amikor az 1973-as Calder-döntésben a Kanadai Legfelsőbb Bíróság elismerte a korábbi jelenlétre alapozott őslakói jogcím létjogosultságát, jogi, politikai és tudományos vita kerekedett arról, hogy vajon az őslakói jogok köre tartalmaz-e alapvető politikai jogokat, nevezetesen az önmeghatározáshoz való jogot. Végül az 1992-es Charlottetowni Egyezés vállalta fel, hogy alkotmányba illeszti a harmadik rendet (az őslakos népek önkormányzatát), csak hogy a végső népszavazási bukásnál ez az ambiciózus próbálkozás is kútba esett. A kezdeményezés maga nem halt el: az 1995-ben felállított Királyi Parlamenti Bizottság az Őslakó Népekről (Royal Commission on Aboriginal Peoples) ajánlásai nyomán, *Indigenous Rights to Aboriginal Self-Government* (Őslakói jogok az őslakók önkormányzatához) címmel a kormány hivatalos politikai irányvonalat adott ki, amelynek mentén az állam és az őslakosok közötti kapcsolatokat új alapokra helyezte.¹¹ Ennél is frissebb fejlemény az inuitok¹² önkormányzó territórium, Nunavut

⁹ BEAUDOIN, *i. m.*, 225.

¹⁰ KANADA, [Charlottetown Accord, 1992] *Consensus Report on the Constitution: Charlottetown, August 28, 1992: Final Text*, Ottawa, Supply and Services, 1992.

¹¹ Augie FLERAS, *Politicising Indigeneity: Ethno-Politics in White Settler Dominions = Indigenous Peoples' Rights in Australia, Canada, and New Zealand*, ed. Paul HAVEMANN, Auckland, Oxford University Press, 1999, 202.

¹² Az inuitok a magyarul eszkimóként ismert népek közé tartoznak. Mivel az itt hivatkozottnál sokkal nagyobb területen, Szibériától Grönlandig, több országban élnek eszkimók, és mivel az eszkimó elnevezés Kanadában sértőnek számít, a pontosság és politikai korrektség jegyében az inuit népvétet használom.

sikere, amelyet 1999-ben fogadott be az alkotmány „teste”,¹³ s amely továbbá jelzi, hogy a kanadai föderalizmus történelmi és politikai csillagzatok kedvező együttállása esetén képes helyt adni az őslakói követeléseknek. Erre a pontra csak az államszövetség mély válságából kilábalva jutott el az ország, miután belátták, hogy a második világháborút követő bevándorláspolitikától induló és a Jogok és Szabadságok Chartájában tetőző össznemzeti egységmodell nem tartható fenn változatlan formában. A nemzeti egységmodell, amelynek az egyenlő állampolgárság fogalma és a multikulturális Kanada mint jövőkép a pillérei, kettős értelemben is problematikus egy olyan államszövetségben, ahol a multikultúra több jelentésű, mert legújabbkori polietnicitása történelmi gyökerű multinacionalitásra épül.

A Charlottetowni Egyezség alapjaiban változtatta meg az államszövetségről alkotott víziót: harmadik kormányzati rendként beiktatta az eredendő őslakói önkormányzatot. Ahhoz, hogy megértsük, mennyire radikálisan új eleme ez a szövetségnek, érdemes a politikai palettán még mindig prominens két másik nézetet is megvizsgálni: a bikulturalizmust és a multikulturalizmust, más szóval a kétkultúrújúságot és a sokkultúrújúságot. Véleményem szerint a Charlottetowni Egyezség félretette mind a bikulturális, mind a multikulturális pánkanadai társadalom és kultúra vízióját, de még az e kettő házasításából született Pierre Trudeau-féle kétnyelvi közegű multikulturalizmust is. Meglátásom szerint egy ennyire sokszínű társadalom esetén elengedhetetlen, hogy az egységes egyéni jogok mellett csoportok szerint megkülönböztetett tartalmú jogokat és állampolgárságot alkalmazzanak. Hasonlóan az előbb sorolt szociokulturális modellekhez (vagyis a bikulturalizmushoz és a multikulturalizmushoz), a „csoport szerint differenciált jogok” szintén csak közösségben értelmezhető szakszó, amely az alkalmazott modelltől függően többféle jogi konstrukcióban is megvalósulhat. Ha nem különböztetnének meg csoportjogokat, Kanada gyakorlatilag elveszítené sajátos és meghatározó jellegét (a politikai elitet joggal érhetné olyan kritika, hogy a lényegileg individualista USA hasonmásává idomítja az országot), és a több évtizednyi kétkultúra- vagy kétnyelvű sokkultúra-politika is felesleges zsákutcának bizonyulna.

A kétkultúrújúság hőskora az 1970-es évek elejéig tartott. 1963 és 1970 között szövetségi parlamenti bizottság vizsgálta a kétnyelvűséget és kétkultúrújúságot (Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism). Nyilvános meghallgatásait és kiadott jelentéseit hatalmas médiafigyelem kísérte, és „a Bizottság köztudatformáló hatása – befolyása arra, hogy az emberek miben lelik fel a francia–angol és egyéb kulturális és nyelvi problémákat és miként beszélnek róluk – nagyrészt ezeknek a találkozóknak és sajtóbeszámolóknak köszönhető”.¹⁴ A Bizottságot azért állították fel, hogy „feltérképezze a válság okait és »a két alapító nemzet« közötti jövőbeli egyen-

¹³ KANADA, *Constitution Act, 1999 (Nunavut)*. 15. c.

¹⁴ Michael OLIVER, *The Impact of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism on Constitutional Thought and Practice in Canada*, *International Journal of Canadian Studies*, 1993/7-8, 315–316.

lőséghez az államszövetségen belül vezető utakat javasoljon”.¹⁵ Ennek következtében a kutatások legjelentősebb hányada a szövetségi válság természetét vesézte ki, de elkerülhetetlenül rivaldafénybe került egy újabb, a kanadai identitásról szóló diskurzus is. Azáltal, hogy beszéltek róla, az identitásválság nemcsak életre kelt, hanem meg is erősödött. A Bizottság főbb eredményei: az 1969-es Hivatalos Nyelvek Törvény (Official Languages Act); Új-Brunswick tartomány döntése a hivatalos kétnyelvűség bevezetéséről; két nyelven közvetítő rádió és televízió; a francia intenzív kurzusok gyors terjedése nyomán a nyelvtanulási szokások átalakulása; és a minden csapból folyó „anglofón” és „frankofón” szavak, amelyek az etnikai/nemzeti identitás helyett a nyelvre irányították a figyelmet.¹⁶

A Bizottságot a „két alapító nemzet közötti egyenlő partneri viszony” rugója mozgatta:¹⁷ az „egyenlő partnerek” hívószó alapja közös történelmük, amelyben mind az angolok, mind a franciák Kanada alapító népei. Michael Oliver szerint azonban „igazán soha nem bontották ki teljesen, mit jelent az egyenlő partneri viszony, és milyen következményekkel jár az államszövetségre”,¹⁸ mert akkor az egyén-alapú és a közösség-alapú magyarázatokat nem lehetett volna összeegyeztetni. Az angol fél inkább az egyén által szabadon választott kulturális hovatartozásról, a francia québeci fél viszont inkább a közösség történelmi jogairól beszélt szívesen a szövetségi egyenlő partnerség égisze alatt. Kenneth McNaught hasonló megállapítást tesz:

Általában véve a [Bizottsági] Jelentés a kanadai államszövetség alapjául szintén elfogadja a (szociológiai értelemben vett) *deux nations* fogalmát, de azokat az alapvető alkotmánymódosításokat, amelyek Québecet a francia kanadai nemzetállammá tennék, semmiképpen sem. Ehelyett inkább azt az előterjesztést támogatja, hogy az angol ajkú nemzet és a francia ajkú nemzet Kanada-szerte egyenrangúan működjön egymás mellett, még ha ezt az ideális állapotot a nyugati régióban nehezebb lesz is elérni, mint keleten.¹⁹

Az 1980-as évek először a „különleges társadalom” státusz alkotmányos elismertetéséért folytatott küzdelem során, majd az egyre erősödő szeparatista törekvések által hozták el az igazán mélyreható „nemzettudatot”. A Meech Lake-i Egyezség bukása után, amikor Kanada többi része, Québec szerint, kiutálta őket, a nacionalizmus újult erőre kapott. Québec kezdett úgy viselkedni, mintha Kanada többi része egy másik ország

¹⁵ Kenneth McNAUGHT, *The Pelican History of Canada*, Harmondsworth, UK, Penguin, 1973, 307. Az eredetiben – történeti hivatkozásként Lord Durhamra és kortársaira – a „two founding races” kifejezés szerepel, amelyben a „race” szót faj, nép, nemzet, nemzetség jelentésben az angolokra és a franciákra alkalmazták. A kifejezés egészen a 20. század közepéig közkeletű. Fordításomban a kontextus miatt a „nemzet” megoldást választottam.

¹⁶ OLIVER, *i. m.*, 316.

¹⁷ *Uo.*, 317.

¹⁸ *Uo.*, 320.

¹⁹ McNAUGHT, *i. m.*, 308. (kiemelés az eredetiben)

volna. Külön parlamenti vizsgálóbizottságot állított fel, hogy maga kutathassa a jövő útját. Québecben így a Bélanger-Campeau Bizottság és az Allaire Bizottság, Kanadában pedig a Beaudoin-Edwards és a Beaudoin-Dobbie Különleges Közös Bizottságok dolgoztak. Népszavazásra is csak akkor szánták rá magukat Kanada többi részén, amikor Québec már döntött a sajátjáról.

Hiába fokozódott a nyomás Québec buzgalmának lehűtésére, a Kanada-fordulónak elkeresztelt, Charlottetownban megrendezett következő alkotmányozó tárgyalássorozat látványosan félredobta a kétkultúra-modellt. A Charlottetowni Egyezés szándékosan került, hogy „különleges társadalom” klauzulával²⁰ határozza meg Québecet, kívül a Kanada-klauzulába egyébként belefoglalt szakaszon. (Érdekesség, hogy a korábbi, *Shaping Canada's Future Together* [Formáljuk együtt Kanada jövőjét]²¹ című tervezetben még szerepelt a Québecről mint különleges társadalomról szóló különálló szakasz és kifejtése, de a meghallgatások, parlamenti bizottságok és tárgyalások során beolvadt a Kanada-klauzulába.) Forma szerint az Egyezés szerkezete így jelezte, hogy bár Québec különleges társadalmát ezentúl teljes mértékben elismeri az alkotmány, azért az mégis csak az egyik alkotóeleme az államszövetségnek. Maga a klauzula is, amely a québeci különleges társadalom terminust tartalmazza, egy törvényértelmezést elősegítő szakasz. Ezen értelmző klauzula alapján sokkal fontosabbnak tűnik a „sokszínű egység” („unity-in-diversity”) elve, mint az egység egy alkotóelemének különleges státusza, mindamelllett, hogy természetesen ez a különleges elem is megkapja a külön jogi elismerést, hiszen általa lesz Kanada az a megkülönböztetett államszövetség, ahol él egy „különleges társadalom, amelyet franciaajkú többség, egyedi kultúra és polgári jogi hagyomány jellemez”.²² A Kanada-formula megerősíti „a québeci kormányzat és törvényhozás szerepét Québec különleges társadalmának megőrzésében és pártolásában”,²³ de az ország nyilvánvalóan kétnyelvű jellegét nem említi,²⁴ szövegezése inkább a sokszínű egységet helyezi előtérbe. Elismeri ugyan Québec különlegességét, de semmilyen formában nem fűzi hozzá, hogy a többi tartományhoz képest az másféle vagy különálló önkormányzásra jogosítaná fel Québecet. Ez szöges ellentétben áll Kanada őslakó népekre vonatkozó politikájával: nekik különálló részt szenteltek az Egyezésben (IV. rész: Őslakó népek), valamint említik őket a Kanada-formulában és a kormányzati eszközökről szóló cikkelyekben is.

Mindezzel együtt is találhatunk arra utaló jeleket az Egyezés szövegében, hogy az nem zárja ki teljesen a kétkultúrát: a kormányzati intézményekben Québec

²⁰ A Meech Lake-i Egyezés szövegéhez képest jelentős különbség, hogy a Charlottetowni Egyezés meghatározza a „különleges társadalom” klauzula tartalmát: „2.(1)(c) Québec Kanadán belül különleges társadalmat képez, amelyet franciaajkú többség, egyedi kultúra és polgári jogi hagyomány jellemez”.

²¹ KANADA, *Shaping Canada's Future Together: Federal Constitutional Proposals*, 24 Sept. 1991. <http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/Proposals/Proposal.english.txt> (Letöltés ideje: 2017. február 22.)

²² KANADA, *Consensus*, i. m., 6, item 1, section 2.(1)(c).

²³ *Uo.*, section 2.(2).

²⁴ A Kanada-forduló a Chartát nem módosította, abban megtalálható a kétnyelvűség védelme.

részére (és csak neki) több hatalmat oszt, mint más tartományoknak. Például (1) Québecnek joga van dupla többségi szavazást kérni „a francia nyelvű kultúrát közvetlenül érintő törvényjavaslatokról”,²⁵ (2) a Legfelsőbb Bíróság kilenc tagja közül „három legyen a québeci ügyvédi kamara tagja”,²⁶ és (3) „Québecnek garantáltan nem lehet a parlamenti helyek 25%-ánál kevesebb mandátuma a Képviselőházban”.²⁷ Ezekkel az engedményekkel kívánták teljesíteni Québec 1985 óta napirenden tartott minimális követeléseit (a Meech Lake-i Egyezség előtti öt pontot).

Kanada a 70-es évek közepén bikulturalizmusról multikulturalizmusra váltott, s átmeneti kompromisszumként Trudeau miniszterelnök „kétnyelvű közegű multikulturalizmust”²⁸ működtetett. Kenneth McNaught történész Trudeau saját magyarázatára hivatkozva írja:

Abszolút mértékben muszáj volt bebizonyítani Québecnek, hogy Francia-Kanada ambícióit nemcsak Québec Cityben tudják egyértelműen érvényre juttatni, hanem Ottawában is. Trudeau-t különösen az aggasztotta, hogy a québeci *nationalisme* esetleg rasszista fordulatot vehet, ami megbonthatja a kanadai államszövetség békéjét, a tartományt pedig méltatlanul magába zárkozva félfasiszta irányba sodorhatja.²⁹

Eszerint nem annyira Trudeau humanitárius jóakarata magyarázza a multikulturalizmus-politika bevezetését, hanem sokkal inkább az, hogy Québecet meg akarták óvni a rasszista és idegengyűlölő nacionalista radikalizmus veszélyétől. Ez megmagyarázza azt is, miért értékeli a szakirodalom Trudeau-t egyszer nacionalistának, máskor pedig liberális individualistának.

Trudeau multikulturális Kanada-képébe belefoglaltattak az őslakosok is, akik viszont, úgy látszik, éppen sikerrel igyekeztek kiszabadulni a multikulturális modellből és két fronton is csatát nyertek. Az egyik a québeci Okánál történt, amikor 1990 júliusában Mohawk indiánok barikádozták el magukat egy golfpálya-építkezésen, hogy megakadályozzák ősi temetkezési helyük kisajátítását. Két és fél hónapba telt, mire a blokádot feloszlatták. A Mohawk harcosok és a Québec tartományi rendőrség között tűzpárbajjá eszkalálódott a konfliktus, amely végül az építési engedély visszavonásával megoldódott. Az incidens a nemzetközi sajtóba Oka-válsággént vonult be, és súlyosságát jelzi, hogy a kanadai hadsereget is bevetették (bár harci eseményre már nem került sor). A másik nyertes csatát elvi szinten nyerték az őslakosok, amikor sikerrel bojkottálták a Meech Lake-i Egyezség beiktatását.

²⁵ KANADA, *Consensus, i. m.*, item 12.

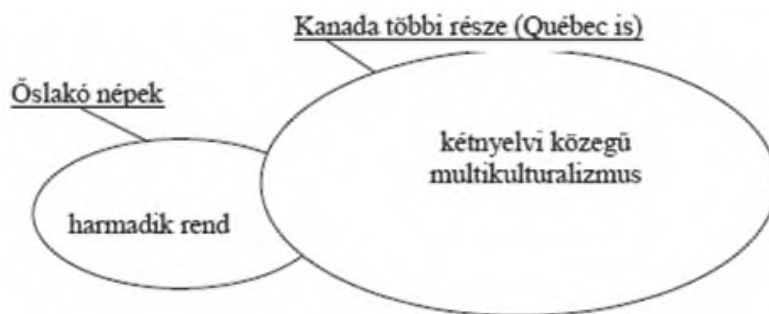
²⁶ *Uo.*, item 18.

²⁷ *Uo.*, item 21.

²⁸ Pierre Elliott TRUDEAU, *Statement by the Prime Minister in the House of Commons, October 8, 1971*, Canadian Hansard Dataset. <http://www.lipad.ca/full/1971/10/08/1/> (Letöltés ideje: 2017. február 22.)

²⁹ McNAUGHT, *i. m.*, 310–311.

Összességében a Charlottetowni Egyezségben vázolt országmodell jobban leírható „kétnyelvű közegű multikulturalizmusként”, mint „bikulturalizmusként”, de csak akkor, ha figyelmen kívül hagyjuk az őslakosokat. (Azért állítom ezt, mert a Kanada-formulát a „különleges társadalom” klauzula fölébe rendelték.) Ha azonban számításba vesszük azt is, hogy az őslakó népek által követelt harmadik rendet is bevették az alkotmányba, akkor egy furcsán amorf kulturális modellel szembesülünk:

A Charlottetowni Egyezségbe foglalt valós modellen belül az őslakó önkormányzatok maguk alakíthatják ki kultúramodelljüket, mivel harmadik rendként maguk felelősek a saját kulturális identitásukért. A 41. cikkely³⁰ kontextualizálja mindezt. Ezt a felelősséget nem lehet korlátozni, mondja ki a 40. cikkely:

40. Őslakó népeket védő mechanizmus

Iktattassék be egy általános érvényű, korlátozást tiltó klauzula, amely biztosítja, hogy a hatalommegosztásra vonatkozó kiegészítések nem hatályosak az őslakó népek jogaira, sem az őslakó népek törvénykezését, sem kormányzati hatalmukat nem korlátozzák.

Akadnak furcsaságok a kétnyelvű közegű multikulturalizmus háza táján is. Elsőként: az Egyezség szövegében nincs is benne a „multikulturalizmus” szó. A Kanada-formula, amelynek – elméletben – Kanada társadalmát kellene jellemeznie, kerüli ezt a népszerűtlen terminust, és hosszas körülírással él, de a népességpolitikára vonatkozó szót kihagyja. Így pedig a társadalomdemográfiai valóság elveszíti közvetlen kötődését a kormánypolitikához:

³⁰ KANADA, *Consensus*, i. m., 15, item 41: „Az önkormányzás jogának gyakorlása felhatalmazza az őslakos népek rendszeren megválasztott törvényhozó testületeit, a saját hatáskörükön belül, hogy: (a) őrizzék és fejlesszék nyelveiket, kultúráikat, gazdaságaikat, identitásaikat, intézményeiket és hagyományaikat; és (b) fejlesszék, fenntartsák és erősítsék a földekhez, vizekhez és környezethez fűződő kapcsolatukat azért, hogy meghatározzák és ellenőrizzék saját fejlődésüket mint nép, saját értékeik és prioritásaik szerint, társadalmik integritásukat biztosítva.”

2.(1)(e) A kanadaiak elkötelezettek a faji és etnikai egyenlőség mellett egy olyan társadalomban, amelynek polgárai sok földről érkezvén hozzájárultak, hozzájárulnak egy kulturális és eredetbeli sokszínűségét megmutató, erős Kanada építéséhez.[.]³¹

Másodszer: a Charlottetowni Egyezés 29. cikkelye³² a kultúrát kizárólagos tartományi rendelkezésbe utalja, miáltal meggyengül a szövetségi Kanadai Multikulturalizmus Törvény³³ pozíciója. Ugyanakkor viszont ez a törvény széleskörű hatalmat ad a szövetségi intézményeknek és a miniszternek (elismerni, elősegíteni, bátorítani és támogatni a sokféleség kultúráját), s ez az államszövetségi hatókör könnyen ütközhet az Egyezésben delegált kizárólagos tartományi hatalommal. Például nem biztos, hogy országszerte az összes tartomány szívesen fogadta, hogy a szövetségi szinten kell „bátorítani és támogatni az üzleti világot, munkaügyi szervezeteket és közintézményeket, hogy törekedjenek a kanadai társadalom teljeskörű foglalkoztatására, a társadalmi és gazdasági területeken egyaránt”³⁴ vagy „elősegíteni a Kanada multikulturális örökségének részét képező nyelvek elsajátítását, megtartását és használatát”³⁵. Már csak azért sem, mert időközben – a multikulturalizmusról szóló törvény 1988-as hatályba lépése és a charlottetowni megegyezés 1992-es majdnem hatályba lépése között – a szövetségi kormány feladta állásait a foglalkoztatási és képzési piacon: ezeket a területeket az Egyezés 28. cikkelye kizárólagos tartományi kézbe adta. Fontos területei ezek az új bevándorlók közösségbe integrálásának. Összességében véve, a Jogok és Szabadságok Kanadai Chartája (az 1982-es Alkotmány részeként) továbbra is védi a multikulturalizmus ideáját, de annak végrehajtása az átrendeződött szövetségi-tartományi hatalmi viszonyok miatt döcöghet.

Bármennyire radikálisan új és bármennyire hön óhajtott volt is az őslakók harmadik rendjére tett javaslat a Charlottetowni Egyezésben, a dokumentum szövege mégis eldologozatlan maradt. Egyetlen tisztán rajzolt kulturális modell mellett sem tudta elkötelezni magát, de még ez a határozatlanság is előnyre fordult, hiszen ezért lehetett a megegyezést megkötni. „Kanada érdekében” a szöveg minden tárgyalót (az őslakó népeket is) megpróbálja kielégíteni, ugyanakkor figyelmen kívül hagyja, vagy nem is meri feltételezni, hogy a felek már nem osztják egyöntetűen, s még kevésbé támogatják egyhangúlag „Kanada érdekét”. Hamarosan ki is derült ez, amikor az

³¹ *Uo.*, 6.

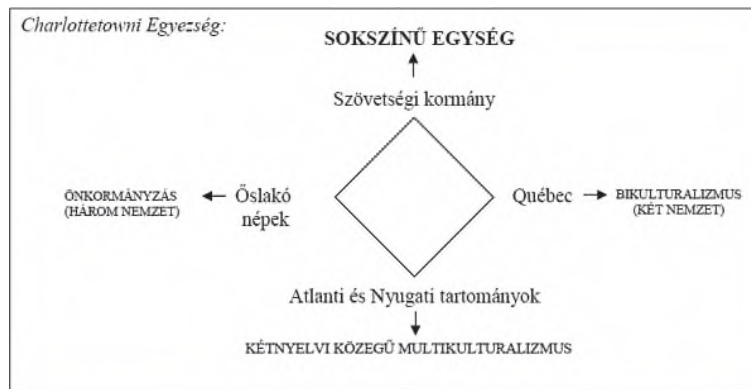
³² *Uo.*, 15, item 29: Culture: „Kulturális ügyekben a tartományok élvezzenek kizárólagos törvénykezési jogot a tartományon belül. Ezt ismerje el egy alkotmányos kiegészítés, amely ugyanakkor elismeri a szövetségi kormány továbbélő felelősségét kanadai kulturális ügyekben. A szövetségi kormány továbbra is felelős a nemzeti kulturális intézményekért. Kanada kormánya elkötelezett a tartományokkal való tárgyalásos megegyezésekre, amelyekben elismeri a tartományok vezetői felelősségét tartományuk kultúrája terén, és a szövetségi kormány és a tartományok közötti harmonikus együttműködésre”.

³³ KANADA, *Canadian Multiculturalism Act (1988)*, RS, 1985, c.24 (4th Supp).

³⁴ *Uo.*, section 5.(1)(d).

³⁵ *Uo.*, s.5.(1)(f).

Egyezségről kiírt 1992. októberi népszavazás Québecben és a Nyugati tartományokban „nem” többséggel (a kanadaiak 55%-a), Ontarióban, az Atlanti tartományokban és az Északnyugati területeken pedig „igen” többséggel (a kanadaiak 45%-a) zárult.³⁶ Az összes tárgyalópartner megegyezett abban, hogy Kanada szuverenitása és egy pánkanadai identitás fontossága vitán felül áll, de abban nem értettek egyet, melyik kulturális modell tudja legjobban kifejezni. Így történt, hogy a Charlottetowni Egyezés mindegyik kulturális modell keze nyomát magán viselte, ami csak a közelmúlt kanadai valóságában felbukkant: önkormányzás az őslakó népeknek, kétkultúrájúság Québecnek, kétnyelvi közegű multikulturalizmus az Atlanti és Nyugati tartományoknak és sokszínű egység a szövetségi kormányzatnak.

Az Egyezés szövegének ilyen foltvarrott természete és hiábavaló elfogadtatási huzavonája (értsd, a sikertelen népszavazások) az 1990-es évek közepén a szétszakadás felé sodorta Kanadát. Olvashatjuk azonban másképp is ezt a dokumentumot: tekinthetjük Will Kymlicka kisebbségi jogokról alkotott elmélete megvalósulásának is. Ha áttekintjük a Kymlicka-féle „csoportok szerint differenciált jogok” hármas osztatóságát (önkormányzati jogok, etnikumok jogai, különleges képviselői jogok), kiderül, hogy a Charlottetowni Egyezésben, sok-sok évi küzdelem árán, mindegyik társadalmi kultúracsoport pontosan azt nyerte, amire nemzeti vagy etnikai identitása az államszövetségen belül feljogosította. Ha a tárgyalásokat igazgató szövetségi kormány az elméletet következetesen vitte végig az Egyezésen (például nem hagy benne kivételező tételeket), talán tényleg sikerült volna a feleknek megbékélni. Ezen a ponton azonban újabb dilemmával kell szembesülnünk: mennyire szabad a civil, értelmiségi, felsőoktatási elitnek beszállnia a politikacsinálásba? Ironikusan hat, hogy a tárgyalásfolyam során felemlegetett karizmatikus vezetés hiánya ellenére azok, akik kiemelkedő szerepet vállaltak, rendre megkapták az „elitista, anti-demokratikus dillettáns” bélyeget. Mind a Meech Lake-i, mind a charlottetowni dráma politikai és

³⁶ MOLNÁR István János, *Kanada és a Québec-kérdés*, Bp., Logod, 1996, 143.

akadémiai szereplői viselhették ekként Pierre Trudeau kritikáját, persze már hivatali idején túl. Nagy nyilvánosságot kapott véleménye még igaz is lehet, ha Richard Mulgan sorait állítjuk mellé, aki szerint a múltban elszenvedett igazságtalanságokért erkölcsi okokból képzelt bűnt magukra venni csak a társadalom egy korlátos hányada képes. „Különösen a moralizáló liberálisok hajlamosak erkölcsi felelősséget vállalni mások szenvedéséért, és teljesen jól érzik magukat, ha »kollektív önmarcangolást« gyakorolhatnak.”³⁷ A politikai közvélemény formálásának újabb erői – a bíróságok és az értelmiség – szerepének megvitatása azonban már túlmutat e tanulmány keretein.

GABRIELLA T. ESPÁK

Mono-, Bi-, and Multicultural Canada: A Survey of the Charlottetown Accord

On the occasion of the 150th anniversary of the Canadian Confederation, this paper surveys the various visions of society Canada has lived through until recently. Monocultural, bicultural, multicultural models of political identity alternated to clash over the constitution, thereby making it impossible for Aboriginal peoples and Québécois to deliver nationalist arguments through the wall of liberal egalitarianism. The failure of the Meech Lake Accord pushed the country towards a federal and identity crisis inasmuch as it failed to reconcile the interests of national minorities with the interest of the nation as a whole within one legal framework. Continuing clashes over the constitution in the Canada-round at Charlottetown 1991-92, culminating in a failed referendum on the proposed constitutional amendment known as the Charlottetown Accord, show that inherent cleavages in the body politic have survived, so multiculturalism has only been a partial solution to a population management problem.

³⁷ Richard MULGAN, *Citizenship and Legitimacy in Post-Colonial Australia = Citizenship and Indigenous Australians: Changing Conceptions and Possibilities*, eds. Nicolas PETERSON, Will SANDERS, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 185.